

Birgitte, mormoderen Katinka, halvbroderen Ole og fætterten Emil, og i takt med at Arke får skitseret mere og mere af sin egen familiehistorie, bliver Scoresbysund som levet liv og kolonihistorie vedkommende for læseren. Personerne fremstår også meget insisterende, i og med at Arke har valgt at skrive alle personnavne i hånden på samtlige fotografier.

Bogen rummer den store fortælling i de små fortællinger. Det strukturelle og geopolitiske perspektiv forbinder hun elegant med det personlige og de levede liv. Et eksempel på dette er hendes korte omtale af et af de problemer, Scoresbysund i 1970'erne skulle løse: Hvilket år skulle markere byens 50-års jubilæum? Skulle det regnes fra 1924, da Dannebrog for første gang vejede i vinden, eller fra 1925, hvor tilflytningen af grønlandere fandt sted? Ganske pragmatisk løste man det ved at fejre det geopolitiske i 1974 med en middag mellem koloniasatorernes efterkommere, kommunalbestyrelsen og embedsmænd fra Vestkysten. Året efter fejrede menigmand 50-års jubilæet for det levede liv i Scoresbysund så at sige. Bogen er på en gang et både-og. Den er både etnografisk, slægtshistorisk, idéhistorisk, æstetisk, personlig, distanceret, kritisk og celebrerende, og dermed svær at placere genre-mæssigt. Værket er ufuldstændigt som erindringen og lægger op til eksperimenteren og dialog mellem genrerne. Ud af dette åbne rum springer et inspirerende, vedkommende og nyskabende værk om *relationer* i og til Grønland.

Frank Sejersen
Institut for Eskimologi
Københavns Universitet

Alaine Low & Soroya Tremayne (eds.): Women as Sacred Custodians of the Earth? Women Spirituality and the Environment. New York/Oxford: Berg-hahn Books 2001. 260 sider. ISBN 1-57181-316-0. Pris: £ 13.95.

Kvinder anses ofte for at have en større interesse i bæredygtig forvaltning af ressourcer end mænd. Forskellige årsager kan anføres som forklaring på dette. Mange forskere argumenterer for, at kvindernes stærkere interesse hidrører fra det faktum, at de er meget mere afhængige af naturlige

ressourcer (vand, brænde eller vilde afgrøder) end mænd, og at de er meget mere sårbare i tilfælde af miljøforringelser på grund af deres sociale marginalisering, som forhindrer dem i at kontrollere forvaltningen af miljøet. Herfra kan der argumenteres for, at kvinder, fordi de i stigende omfang marginaliseres, tvinges til at overudnytte deres ressourcer på en ikke-bæredygtig måde i en nedadgående spiral (eller at de i det mindste står magtesløse, når de erkender dette). Eller man kan argumentere tværtimod, eftersom kvinder er de første til at bære konsekvenserne af miljøforringelser, er de bedre forvaltere end mænd. Økofeministisk tankegang føjer til disse argumenter ideen om, at kvinder er tættere forbundet med naturen end mænd enten på grund af deres biologi eller på grund af ideologiske og kulturelle konstruktioner – afledt, blandt andet, af kristen, islamisk eller kapitalistisk ideologi. Idet mænds dominans over kvinder siges at have en parallel i – den mandsdominerede – kulturs dominans over naturen, formodes kvinder at have en særlig interesse i at gøre en ende på denne dominans. Økofeminister tror, at kvinder i de mange ikke-vestlige samfund, som er fri for kapitalisme, for bøgernes religioner og mere generelt for kartesianske dualismer, nyder en mere magtfuld rolle både religiøst og i forvaltningen af naturressourcer, heraf argumentet om, at de ofte er „custodians of the earth“ – jordens vogtere. Det er disse antagelser, som sættes til debat af de forskellige bidragydere til denne bog – hvis flertal udgøres af kvindelige forskere.

Jackson indleder med en fremragende kritik af økofeminisme som beskrevet ovenfor og kritiserer tendensen til at sidestille anti-dualistisk kontinuitet med progressiv politik. En måde, hvorpå natur-kultur-dikotomien kan overskrides, består i at naturalisere menneskeheden. Faren ved denne tilgang er, at den let leder til en naturalisering, og dermed legitimering, af sociale ulighedsrelationer i menneskelige samfund (inklusive dem baseret på køn). Hvis der, omvendt, gennem humanisering af naturen bygges bro over den dualistiske afgrund, løber man den risiko at projicere kønsrelationer over på naturen og at præsentere jorden, for eksempel, som et „passivt hunkønsvæsen“. Når en miljøkonflikt betegnes som et forsvar for „Moder Jord“, tilsløres spørgsmålet om social retfærdighed. Yderligere er der et mis-

forhold mellem trosforestillinger, ritualer og handlinger; sakraliseringen af miljøet kan sagtens ledsages af ikke-bæredygtige økologiske praksisser. Så vi kommer ikke langt med at kontrastere dualistiske vestlige religioner over for kontinuistiske ikke-vestlige religioner. For det første er der en iboende dualisme og instrumentalisme i mange ikke-vestlige religioner. For det andet indebærer såvel opløsningen af dualisme gennem naturalisering af kulturen som kulturalisering af naturen farer for både kvinder og den sociale retfærdighed. Feministiske forskere ville stå sig bedre ved at formulere problemerne i sociale og politiske termer og undgå de faldgruber, der består i at ville slå bro over dikotomien mellem natur og kultur eller definere kvinder som „tættere på naturen“.

Kingdon hævder, at det moderne begreb „Jordens vogtere“ hidrører fra det klassiske Grækenland og Rom, hvor agerbruget krævede en symbolsk intervention fra „det essentielt feminine“, hvis forbundethed med jorden var givet i og med kvindens rolle i forplantningen.

Strang gennemgår myter, kønssymbolik og ritualer i indfødt australsk kultur, som giver mænd og kvinder forskelligt, men ligeværdigt ansvar i omsorgen for jorden (det gerontokratiske aspekt giver kvinder en lige så stor andel i magten som mænd). Men det, at de indfødte kvinder ofte har været mediatorer mellem bosættere og indfødte lokalsamfund, gør, at australierne kan medtænke miljøet på en måde, som er både spirituel og pragmatisk (en slags bæredygtigt vogterskab). Ifølge Strang har de indfødte australieres samfund kunnet opretholde et bæredygtigt forhold til naturen, fordi naturen ikke er iscenesat som en feminin størrelse, der skal domineres af en mandskultur.

Vitebsky og Wolfe viser, hvordan socialisme har transformeret et sibirisk rensdyrsamfund fra at leve i uafhængig selvforsyning i en shamanistisk verden og i komplementaritet mellem kønnene til en slags proletarisk vildnissamfund, som i dag er blevet forladt i takt med planøkonomiens sammenbrud, med ringe håb om fornyelse af fortidens økonomi og kønskomplementaritet.

Ranger hævder, at de centrale skrin i zimbabweansk økologi-religion (som styrer regnmageri og jordens frugtbarhed) tidligere var under kvinders kontrol, men at skrinene siden blev erobret af indvaderende herskere,

som legitimerede deres magt gennem henvisning til mandlige forfaderånder. Spor af sådanne konflikter kan stadig findes i myterne. Nogle steder inkarneres de allervigtigste ånder af kvindelige medier, som end ikke er beslægtet med høvdingene. Således spiller kvindelige medier, præstinder og profeter stadig en vigtig rolle i øko-religionen, komplementær til mænds rolle.

Blandt kelabiterne i Sarawak, som Janowski har studeret, består en grundlæggende skelnen mellem på den ene side ris og på den anden vilde planter og dyr; sidstnævnte siges at „gro af sig selv“, mens ris menes at have brug for menneskers hjælp for at vokse. Mænd hengiver sig helst til jagt og indsamling af vilde produkter og ses derfor som tættere forbundet med det vilde og periferien. Kvinder bliver uvægerligt risdyrkere (kvinder samler også produkter i skoven, men i ung braskov, ikke i primær skov) og er derfor tættere forbundet med centret for socialt liv. Men begge køn samarbejder om at forarbejde vilde produkter og om at dyrke ris og således reproducere menneskelivet.

Primavesi viser, hvordan kristendommen har konceptualiseret verden i form af en hierarkisk pyramide, som sætter Gud i toppen, mænd umiddelbart under Gud (eller lige efter englens), mens kvinder, børn, dyr, planter og jordsmonnet udgør dens basis. Når først denne „rangordning“ er etableret, fungerer gudsbegreber i forhold til kvinder, børn, dyr og jorden som en bekræftelse af deres underordning og deraf følgende udnyttelse. Hun følger dernæst Ingold i en kritik af dette verdensbillede og siger, at det at begrebsliggøre verden ikke er et spørgsmål om konstruktion, men om engagement. Man kan ikke være vogter af en uendelig kompleksitet, hvoraf vi er rundet.

Aftab analyserer kvinders og naturs position inden for islam og hævder, at Koranen og Hadith bekender sig til elimineringen af kønsfordomme og sexistisk undertrykkelse. Hun kritiserer dernæst de muslimske institutioner og lærde, som modsiger „islams ånd“, og hævder, at vore dages muslimske samfund plages af tre lidelser, der hidrører fra en forudindtaget og forkert tolkning af Koranen: ødselhed med deres naturressourcer, ødelæggelse af miljøet og underudnyttelse af deres menneskelige ressourcer. Ifølge Aftab ville det at anerkende „kvinders naturlige forbundethed med jorden og natu-

ren“ være en effektiv strategi til at vende disse koloniserende tendenser.

Nagarajan beskæftiger sig med et spørgsmål, som er centralt i hele bogen: er der en sammenhæng mellem den opfattelse, at noget er helligt, og en respektfuld eller økologisk adfærd over for dette noget? Hun svarer benægtende – hellighed leder *ikke* automatisk til beskyttelse. For det første har hellighed kun lejlighedsvis betydning (millioner af indere udfører hver morgen kolamritualet foran deres huse til ære for den skrøbelige Jordgudinde, og senere på dagen kan de smide affald på den samme plet). For det andet er det somme tider selve det at noget gøres sekulært, som hindrer, at man ser nødvendigheden af miljøbeskyttelse. Hvis ritualer har kraft til at lutre og udrense alle forureningsfaktorer uanset størrelse og omfang, og hvis de hellige guddomme beskytter ting og mennesker og ikke selv behøver beskyttelse, så kan religion og sakralisering holde forurenere fri for ansvar.

Bell undersøger, hvorfor kvinder er udelukket fra sangha-munkenes orden, hvilket retfærdiggøres ved begreber om forurening og fare, kropsligt indlejret i den kvindelige seksualitet, som truer den rituelle renhed og moralske autoritet (kilden til sangha'ens hellige magt). Til trods for at det på overfladen ser ud, som om kvinders seksualitet leder til urenhed, er det imidlertid mandlig seksuel lidenskab, som er den sande kilde til uorden. Hun hævder dernæst, at vestlig miljøtænkning udspringer af den side af kristen tankegang, som hævder, at menneskeheden er „forvaltere“ af Guds skaberværk. Buddhistisk doktrin, derimod, lærer os, at tingenes tidevand er del af en ubønhørlig proces (samsara). I sit væsen og i sin teori kan buddhismen således ikke underbygge en environmentalistisk etik.

MacFarlane diskuterer, hvordan den traditionelle kinesiske optagethed af at harmonisere det personlige, sociale, naturlige og kosmiske i form af yin-yang og ideen om universel energi ofte elaboreres som noget, der bidrager til en dybere økologisk forståelse, også blandt visse vesterlændinge, selvom dette ikke hindrer, at der er store afgrunde mellem teori og praksis.

Simes viser, hvordan ny-hedenskab, via sin læggen afstand til kristendommen, både afviser, at naturen domineres af kulturen, og at kvinder domineres af mænd. Nyhedninge

genopliver urgamle folketraditioner, troen på naturens ukrænkelighed såvel som helligheden ved det feminine (gennem ritualer og symbolik, der bygger på kvinders frugtbarhed) – selvom både mænd og kvinder ses som ligeværdige vogtere af jorden. Hedningene lever deres religion helt derud, hvor hedenskab mere præcist kan beskrives som en livsstil (økologisk i sindelag og baseret på genbrug, energibesparing, ikke at eje en bil, brug af miljøvenlige produkter etc.).

Som det fremgår af resuméet af de forskellige bidrag, er de emner og felter, der dækkes, meget brede. Men der hersker ingen klar enighed mellem de forskellige forskere. Nogle giver kristendom og islam skylden for at legitimere miljøudbytning og udlægger ikke-vestlige (ikke-dualistiske) religioner som eksempler på øko-venlige religioner. Andre hævder præcis det modsatte – at kristendom er øko-venlig, mens buddhisme ikke er det, eller at islam ville være en øko-venlig religion, hvis den hellige bog blev korrekt fortolket. Nogle antyder, at religion har indflydelse på den måde, hvorpå folk tænker og handler; andre benægter dette og hævder, at hellighed ikke nødvendigvis leder til øko-venlig adfærd (eller endda leder til destruktiv adfærd). Nogle fastholder, at kvinder er tættere forbundet med naturen end mænd, mens andre hævder det modsatte, og atter andre advarer om de store farer ved at udtrykke sig i disse termer. Artikelsamlingen er dermed meget uensartet og modsætningsfyldt. Til trods for de iboende kvaliteter i nogle af bogens artikler (som desværre ikke er integreret med de andre bidrag) kan læseren ikke undgå at blive forvirret over de forskellige og til tider modsætningsfyldte meninger, der gives udtryk for af bidragsyderne, og over de mange ubesvarede spørgsmål. Dette kan tages som et tegn på, at debatten ikke er afsluttet og vil fortsætte fremover.

Quentin Gausset
Institut for Antropologi
Københavns Universitet
Oversat af Nina Johnsen